

खाद्य तथा खाद्य सम्प्रभुताको अधिकारको सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक, २०७४

प्रस्तावना: खाद्य मानव जीवनको न्यूनतम र प्रारम्भिक आवश्यकताको विषय भएको र संविधान बमोजिम प्रदत्त नागरिकको खाद्य, खाद्य सुरक्षा तथा खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धी मौलिक हकलाई कार्यान्वयन गर्ने र त्यसको लागि उपयुक्त संयन्त्र निर्माण गर्न तथा खाद्यमा सम्पूर्ण नागरिकको पहुँचलाई सुनिश्चित गरी मर्यादित जीवनस्तरलाई प्रबर्द्धन गर्ने सम्बन्धमा कानूनी व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकोले,

नेपालको संविधानको धारा २९६ को उपधारा (१) बमोजिमको व्यवस्थापिका-संसदले यो ऐन बनाएको छ ।

परिच्छेद-१

प्रारम्भिक

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:** (१) यस ऐनको नाम “खाद्य अधिकार सम्बन्धी ऐन, २०७४” रहेको छ ।

(२) यो ऐन प्रमाणीकरण भएको मितिले एकानब्बेऔं दिनदेखि प्रारम्भ हुनेछ ।

२. **परिभाषा:** विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,-

(क) “आधारभूत खाद्य” भन्नाले नेपाल सरकारले समय समयमा नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकेको खाद्य पदार्थ सम्झनु पर्छ ।

(ख) “कार्यकारी निर्देशक” भन्नाले दफा ४३ बमोजिम नियुक्त कार्यकारी निर्देशक सम्झनु पर्छ ।

(ग) “किसान” भन्नाले कृषिलाई मुख्य पेशा वा व्यवसाय बनाई त्यसबाट नै आफ्नो जीविकोपार्जन गर्ने व्यक्ति सम्झनु पर्छ र सो शब्दले निजमा आश्रित परिवारका सदस्य वा वर्षको छ महिना वा सो भन्दा बढी अवधि कृषि कार्यमा श्रम गर्ने वा परम्परागत कृषि औजार निर्माण गर्ने व्यक्ति वा निजमा आश्रित परिवारका सदस्य समेतलाई जनाउँछ ।

(घ) “कृषियोग्य भूमि” भन्नाले कृषिको लागि प्रयोग हुने वा कृषिजन्य उत्पादन गर्ने भूमिलाई सम्झनु पर्छ ।

(ङ) “खाद्य” भन्नाले जैविक स्रोतबाट प्राप्त सांस्कृतिक रूपमा स्वीकार्य प्रशोधित, अर्धप्रशोधित वा अप्रशोधित मानव उपभोग्य पदार्थ सम्झनु पर्छ र सो शब्दले त्यस्तो पदार्थको तयारी, प्रशोधन वा उत्पादनमा प्रयोग हुने कच्चा पदार्थ समेतलाई जनाउँछ ।

(च) “खाद्य सम्प्रभुता” भन्नाले खाद्य उत्पादन तथा वितरण प्रणालीमा किसानले उपभोग वा अभ्यास गर्ने देहायको अधिकार सम्झनु पर्छ:-

(१) खाद्य सम्बन्धी नीति निर्माण प्रक्रियामा सहभागी हुने वा प्रतिनिधित्व गर्ने,

(२) खाद्य उत्पादन वा वितरण प्रणालीसँग सम्बन्धित कुनै पनि व्यवसाय रोज्ने,

- (३) कानूनको अधीनमा रही कृषियोग्य भूमि, श्रम, बीउविजन, प्रविधि, औजारको छनौट गर्ने,
- (४) कृषि व्यवसायको विश्वव्यापीकरण वा व्यापारिकरणको प्रतिकूल प्रभावबाट मुक्त रहने ।
- (छ) “खाद्य सुरक्षा” भन्नाले सक्रिय र स्वस्थ मानव जीवनयापन गर्न जुनसुकै बखत र जुनसुकै परिस्थितिमा आवश्यक हुने खाद्यमा प्रत्येक व्यक्तिको भौतिक तथा आर्थिक पहुँच सम्भन्नु पर्छ ।
- (ज) “तोकिएको” वा “तोकिए बमोजिम” भन्नाले यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्भन्नु पर्छ ।
- (झ) “परिषद्” भन्नाले दफा ३३ बमोजिमको राष्ट्रिय खाद्य परिषद् सम्भन्नु पर्छ ।
- (ञ) “मन्त्रालय” भन्नाले कृषि विकास मन्त्रालय सम्भन्नु पर्छ ।
- (ट) “लक्षित घर परिवार” भन्नाले दफा ५ बमोजिम पहिचान भएका लक्षित घर परिवार सम्भन्नु पर्छ ।

परिच्छेद-२

खाद्य अधिकारको संरक्षण

३. खाद्य सम्बन्धी अधिकारको सम्मान, संरक्षण र परिपूर्ति : (१) प्रत्येक नागरिकलाई खाद्य सम्बन्धी अधिकार, खाद्य सुरक्षा तथा खाद्य सम्प्रभुताको अधिकार हुनेछ र त्यस्तो हकको सम्मान, संवर्द्धन, संरक्षण, परिपूर्ति र कार्यान्वयन यस ऐन बमोजिम हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) को सर्वसामान्यतामा प्रतिकूल प्रभाव नपर्ने गरी प्रत्येक नागरिकलाई खासगरी देहायको खाद्य सम्बन्धी अधिकार, खाद्य सुरक्षा तथा खाद्य सम्प्रभुताको अधिकार हुनेछः-

- (क) बिना भेदभाव पर्याप्त, पोषणयुक्त तथा गुणस्तरीय खाद्यमा नियमित पहुँच हुने,
- (ख) भोकवाट मुक्त हुने,
- (ग) खाद्यको अभावमा जीवन जोखिममा पर्ने अवस्थाबाट सुरक्षित रहने,
- (घ) भोकमरी वा खाद्य असुरक्षाको जोखिममा रहेका व्यक्ति वा परिवारले खाद्यमा दीगो पहुँच र पोषण सहायता प्राप्त गर्ने,
- (ङ) प्रत्येक किसान वा खाद्य उत्पादकले पहिचान र सम्मान पाउने,
- (च) खाद्य तथा कृषि उत्पादन प्रणालीमा सहभागी हुने,
- (छ) कृषि कार्यका लागि आवश्यक पर्ने साधन र श्रोतमा पहुँच हुने,
- (ज) स्थानीय बीउ विजन, प्रविधि, औजार र कृषि प्रजातिको छनौट तथा त्यसको बौद्धिक सम्पत्तिको संरक्षण प्राप्त गर्ने,
- (झ) परम्परागत तथा रैथाने खाद्यको संरक्षण गर्ने,
- (ञ) साँस्कृतिक रुपमा स्वीकार्य खाद्य उपयोग गर्ने,

(ट) कृषि पेशावाट स्वेच्छाचारी रूपले वञ्चित गर्ने कार्यविरुद्ध संरक्षण प्राप्त गर्ने ।

(३) प्रत्येक नागरिकको खाद्य सम्बन्धी अधिकार, खाद्य सुरक्षा तथा खाद्य सम्प्रभुताको अधिकारको सम्मान, संवर्द्धन, संरक्षण, परिपूर्ति र कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवारी नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार, स्थानीय तह तथा अन्य सम्बद्ध निकायको हुनेछ ।

(४) यस ऐन बमोजिमको अधिकारको प्रचलनका लागि प्रत्येक नागरिकलाई यस ऐन वा प्रचलित कानून बमोजिम कानूनी उपचार पाउने हक हुनेछ ।

परिच्छेद ३

खाद्य असुरक्षावाट संरक्षण

४. भोकमरीको रोकथाम र नियन्त्रण : नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले भोकमरीको रोकथाम र त्यसको नियन्त्रणको लागि देहायका काम गर्नेछः-

- (क) भोकमरी वा भोकमरीको जोखिममा रहेका व्यक्ति, परिवार, समुदाय र क्षेत्रको नियमित रूपमा पहिचान गर्ने र त्यसको अभिलेख राख्ने,
- (ख) भोकमरी वा भोकमरीको जोखिम नियन्त्रणका लागि आवश्यक पर्ने खाद्यको सञ्चितिको व्यवस्था गर्ने,
- (ग) भोकमरी वा भोकमरीको जोखिम नियन्त्रणको लागि खाद्य वितरणको उपयुक्त व्यवस्था गर्ने,
- (घ) भोकमरी रोकथाम तथा नियन्त्रणको लागि तत्कालीन, अल्पकालीन तथा दीर्घकालीन उपायहरूको अवलम्बन गर्ने,
- (ङ) भोकमरी रोकथाम तथा नियन्त्रणका सम्बन्धमा अन्य आवश्यक काम गर्ने वा गराउने ।

५. लक्षित घर परिवारको पहिचान : (१) नेपाल सरकारले ग्रामिण वा शहरी गरिबी, भौगोलिक विकटता, विपद वा त्यस्तै अन्य कुनै कारणले खाद्य असुरक्षाको जोखिममा रहेका लक्षित घर परिवारको तोकिएबमोजिम पहिचान गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम लक्षित गरिएका घर परिवारको पहिचान तोकिए बमोजिम अभिलेखिकरण गर्नु पर्नेछ ।

(३) नेपाल सरकारले उपदफा (२) बमोजिमको अभिलेख समय समयमा अद्यावधिक गर्नु पर्नेछ ।

(४) नेपाल सरकारले उपदफा (२) र (३) बमोजिमको विवरण सम्बन्धित स्थानीय तहमा पठाउनु पर्नेछ ।

६. खाद्य सहायता परिचयपत्र : (१) स्थानीय तहले दफा ५ बमोजिम पहिचान गरेका लक्षित घर परिवारको अद्यावधिक विवरणको आधारमा खाद्य सहायता परिचयपत्र जारी गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम परिचयपत्र जारी गर्दा लक्षित घर परिवार पहिचान गरिएका परिवारमा अठार वर्ष उमेर पूरा भएको महिला सदस्य भएमा त्यस्ता सदस्यमध्ये ज्येष्ठ सदस्यको नाममा र अठार वर्ष उमेर पूरा भएको महिला सदस्य नभएमा परिवारको अन्य सदस्य मध्ये ज्येष्ठ सदस्यको नाममा तोकिएबमोजिम खाद्य सहायता परिचयपत्र जारी गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम अन्य सदस्यको नाममा परिचयपत्र जारी गरिएको रहेछ भने महिला सदस्यको उमेर अठार वर्ष पुगेपछि त्यस्तो सदस्यको नाममा जारी गरिएको परिचयपत्र खारेज गरी महिला सदस्यको नाममा परिचयपत्र जारी गर्नु पर्नेछ ।

७. **सहुलियत मूल्यमा खाद्य उपलब्ध गराउने :** (१) दफा ५ बमोजिम पहिचान गरिएका लक्षित घर परिवारलाई नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहले सहुलियत मूल्यमा र खास प्रकृतिका लक्षित घर परिवारलाई तोकिए बमोजिम निःशुल्क खाद्य उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कुनै क्षेत्रमा वा कुनै स्थानीय तहमा कुनै किसिमको विपद उत्पन्न भई नेपाल सरकारले विपदग्रस्त क्षेत्र घोषणा गरेको अवस्थामा त्यस्तो अवस्था कायम रहेको अवधिभर र खाद्य संकटग्रस्त क्षेत्र घोषणा गरेको अवस्थामा त्यस्तो संकट कायम रहेको अवधिभर त्यस्तो क्षेत्रमा रहेका व्यक्ति तथा परिवारलाई तोकिए बमोजिम निःशुल्क वा सहुलियत मूल्यमा खाद्य उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

(३) नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहले उपदफा (१) वा (२) बमोजिम निःशुल्क वा सहुलियत मूल्यमा खाद्य सहायता उपलब्ध गराउंदा स्थानीय तह मार्फत वितरण गर्ने व्यवस्था मिलाउनेछ ।

(४) यस दफा बमोजिम प्रदान गरिएको निःशुल्क वा सहुलियत खाद्य सहायता मनासिब कारण विना तोकिएको अवधिभर कटौति गरिने वा रोकिने छैन ।

(५) नेपाल सरकारले यस दफा बमोजिम प्रदान गर्ने निःशुल्क वा सहुलियत खाद्य सहायता तोकिएको क्षेत्रका व्यक्ति वा परिवारको तत्कालको आवश्यकता, भौगोलिक अवस्था, खाद्यको उपलब्धता तथा परम्परागत वा साँस्कृतिक रूपमा स्वीकार्यता समेतको आधारमा त्यस्तो खाद्य सहायताको स्वरूप तथा परिमाणलाई समय समयमा पुनरावलोकन गर्न सक्नेछ ।

(६) यस दफामा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि नेपाल सरकारले लक्षित घर परिवारलाई निःशुल्क वा सहुलियत मूल्यमा खाद्य सहायता उपलब्ध गराउन नसक्ने अवस्था सृजना भएमा त्यस्ता परिवार तथा व्यक्तिलाई तोकिए बमोजिम खाद्य सुरक्षा भत्ता उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

८. **विशेष संरक्षण प्रदान :** नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारले खाद्य तथा पोषण सुरक्षाको दृष्टिले विशेष ध्यान दिनु पर्ने व्यक्तिलाई देहाय बमोजिम विशेष संरक्षण प्रदान गर्न सक्नेछ:-

(क) लक्षित घर परिवारका गर्भवती वा छ महिनासम्मको सुत्केरी महिला भए थप खाद्य तथा पोषण सहायता उपलब्ध गराउने,

(ख) छ महिनासम्मका शिशुको लागि पूर्ण स्तनपानलाई प्रबर्द्धन गर्न वा छ वर्षसम्मको बालबालिकाका लागि पोषणको आवश्यकता पूर्ति गर्न आवश्यक कार्यक्रम बनाउने,

- (ग) तोकिएको जिल्लाको सामुदायिक विद्यालयमा आठ कक्षासम्म अध्ययन गर्ने छात्र छात्रालाई विद्यालयमा पठन पाठन भएको दिन एक पटक स्वस्थ दिवा खाजा उपलब्ध गराउने,
- (घ) कुपोषणबाट प्रभावित बालबालिकालाई निःशुल्क पोषणयुक्त भोजन वा भिटामिन उपलब्ध गराउने र त्यस्ता बालबालिकाका अभिभावकलाई पोषणयुक्त परामर्श सेवाको प्रबन्ध गर्ने,
- (ङ) घरेलु हिंसा तथा मानव बेचबिखन तथा ओसारपसारबाट पिडीत भएका महिलालाई निजहरुको पुर्नस्थापना नभएसम्मका लागि निःशुल्क खाद्य सहायता उपलब्ध गराउने,
- (च) भूकम्प, बाढी, पहिरो, हिमपात, शितलहर वा आगलागी जस्ता विपद्मा परेका नागरिकलाई खाद्य तथा पोषण असुरक्षाबाट संरक्षण प्रदान गर्न तोकिए बमोजिम निःशुल्क खाद्य सहायता उपलब्ध गराउने ।

९. **खाद्यको पोषण तत्वको मापदण्ड तोक्ने:** (१) दफा ७ बमोजिम खाद्य सहायता प्रदान गर्ने प्रयोजनका लागि आवश्यक पर्ने खाद्यको पोषण तत्वको मापदण्ड तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

(२) नेपाल सरकारले उपदफा (१) बमोजिमको पोषण तत्वको मापदण्ड सर्वसाधारणको जानकारीको लागि नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गर्नु पर्नेछ ।

१०. **आपत्कालीन खाद्य तथा पोषण सुरक्षा :** (१) नेपाल सरकारले खाद्य तथा पोषण सुरक्षामा कुनै कारणले पर्न सक्ने प्रतिकूल प्रभावलाई न्यूनीकरण गर्न र आपत्कालीन अवस्थामा यथाशिघ्र खाद्य उपलब्ध गराउन आवश्यक उपाय अवलम्बन गर्नेछ ।

स्पष्टीकरण: यस दफाको प्रयोजनको लागि “आपत्कालीन अवस्था” भन्नाले नेपाल सरकारले कुनै क्षेत्रमा भूकम्प, बाढी, पहिरो, हिमपात, शितलहर वा आगलागी जस्ता विपद् परी आपत्कालीन अवस्था भनी घोषणा गरेको अवधि सम्भन्नु पर्छ ।

(२) नेपाल सरकारले आफ्नो खाद्य भण्डारण सुविधाको विस्तार तथा आधुनिकीकरण गरी जुनसुकै परिस्थितिमा पोषणको आवश्यकता पूरा गर्न चाहिने खाद्य सञ्चित गर्नु पर्नेछ ।

(३) यस दफा बमोजिम आपत्कालीन खाद्य तथा पोषण सहायता उपलब्ध गराउने कार्यको संयोजन तोकिएको निकायले गर्नेछ ।

(४) नेपाल सरकारले आपत्कालीन अवस्थामा खाद्य तथा पोषण सुरक्षाको स्थितिलाई सुदृढ गर्न आवश्यकता अनुसार राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग परिचालन गर्न सक्नेछ ।

११. **खाद्य संकटग्रस्त क्षेत्र घोषणा गर्न सक्ने:** (१) नेपाल सरकारले भूकम्प, अतिवृष्टी, अनावृष्टि, बाढी, पहिरो, आगलागी, महामारीजस्ता कारणले कुनै क्षेत्रमा खाद्य संकट उत्पन्न भएमा त्यस्तो खाद्य प्रभावित क्षेत्रलाई निश्चित अवधिका लागि खाद्य संकटग्रस्त क्षेत्र घोषणा गर्न सक्नेछ ।

(२) नेपाल सरकारले उपदफा (१) बमोजिम घोषित क्षेत्रमा यथाशिघ्र निःशुल्क वा सहूलियत मूल्यमा आवश्यक खाद्य उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम खाद्य उपलब्ध गराउँदा सम्भव भएसम्म स्थानीयस्तरमा उत्पादन भएको खाद्य वितरणलाई प्राथमिकता दिनु पर्नेछ ।

(४) खाद्य संकटग्रस्त क्षेत्रमा आवश्यक पर्ने खाद्य तथा पोषण सुरक्षाको प्रबन्ध सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१२. **स्थानीय खाद्यलाई प्राथमिकता दिने :** (१) यस ऐन बमोजिम पोषणको प्रबन्ध गर्दा स्थानीयस्तरमा उत्पादन भएको परम्परागत खाद्यलाई प्राथमिकता दिई वितरण गर्नु पर्नेछ ।

(२) स्थानीयस्तरमा उत्पादित परम्परागत खाद्यको प्रबन्ध सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद-४

खाद्य सम्प्रभूताको अधिकारको संरक्षण र प्रबर्द्धन

१३. **कृषि पेशाको संरक्षण र किसानको जीवनस्तरको प्रबर्द्धन:** (१) नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले कृषि पेशाको संरक्षण गरी किसानको जीवनस्तरको प्रबर्द्धन गर्न देहाय बमोजिमको नीतिगत, संस्थागत र कानूनी व्यवस्था गर्ने वा गराउनेछ:-

- (क) कृषि तथा खाद्य उत्पादनको क्षेत्रमा लगानी अभिवृद्धि गर्ने,
- (ख) किसानलाई बिउविजन, मल, कृषि सामग्री वा पशुपंक्षीमा तोकिएको आधारमा अनुदान दिने,
- (ग) नगदेवाली वा निकासीयोग्य बालीलाई विशेष ग्राह्यता दिने,
- (घ) बाली बीमा वा पशुपंक्षी बीमामा किसानको सरल तथा सहज पहुँचलाई विस्तार गर्ने,
- (ङ) किसानलाई लक्षित गरी योगदानमा आधारित निवृत्तिभरण कार्यक्रम प्रबर्द्धन गर्ने,
- (च) कृषि विकास तथा पशुपालनको प्रोत्साहनका लागि सहूलियतपूर्ण कर्जा वा लघुवित्त कार्यक्रम सञ्चालन वा विस्तार गर्ने,
- (छ) कृषि बजारमा किसानको पहुँचलाई अभिवृद्धि गर्न निजी क्षेत्रको सहभागिता, कृषि सहकारी मार्फत संकलन केन्द्र वा चिस्यान केन्द्रको स्थापना र सञ्चालन गर्ने,
- (ज) किसानको सहभागितामा कृषि उपजको मूल्य निर्धारण हुने पद्धतिको अवलम्बन गर्ने,
- (झ) जैविक खेतीका लागि आवश्यक पर्ने पूर्वाधारमा किसानको पहुँच सुनिश्चित गर्ने,
- (ञ) रासायनिक, विषादीयुक्त वा आनुवांषिक अभियान्त्रिक (जेनेटिकल्ली मोडिफाइड अर्गानिज्म) खेतीबाट हुने हानिबाट संरक्षण प्रदान गर्ने,

- (ट) कबुलियति खेती, करार खेती वा सामूहिक खेतीलाई प्रबर्द्धन गरी बाँभो रहेको उत्पादनशिल भूमिको अधिकतम उपयोगको व्यवस्था गर्ने,
- (ठ) सहकारी खेती वा सामूहिक खेती प्रणालीको प्रबर्द्धन गर्ने,
- (ड) अतिवृष्टि, अनावृष्टि, खडेरी वा अन्य प्रतिकूलता थेग्न सक्ने आवश्यक बिउविजन उपलब्ध गराउने तथा त्यस्तो खेतीवालीलाई प्रोत्साहन गर्ने,
- (ढ) लामो समयसम्म संचय गर्न सकिने तोकिएका बालीको न्यूनतम समर्थन मूल्य निर्धारण गरी किसानको उत्पादनलाई खरिद गर्ने व्यवस्था मिलाउने,
- (ण) खाद्य उत्पादनमा उन्नत प्रविधि, वातावरण मैत्री मल, बीउका विभिन्न प्रकार, जीवनाशक विषादि वा कृषि सामग्रीको दिगो प्रयोग तथा पहुँचलाई विस्तार गर्ने,
- (त) उपयोगी वनस्पतिको संरक्षण तथा पशुपालनको पद्धति र प्रविधिको विकास तथा प्रबर्द्धन गर्ने,
- (थ) अतिवृष्टि, अनावृष्टि वा खडेरी लगायत मौसमको बारेमा पूर्व सूचना दिने प्रणालीको विकास गर्ने,
- (द) जैविक विविधतामा आधारित दीगो कृषि प्रणाली प्रबर्द्धन गर्ने तथा कृषि प्रणालीलाई स्थायी र आत्मनिर्भर बनाउने,
- (ध) कृषि पेशाको संरक्षण गर्न कृषिको व्यवसायिकरण, औद्योगिकरण, आधुनिकीकरण र प्रविधिकरण गर्ने,
- (न) कृषि पेशालाई व्यवसायको रूपमा विकास गरी युवा मानवस्रोतलाई कृषि पेशामा आकर्षण गर्ने,
- (प) कृषिको आधुनिकीकरण गर्न कृषिको वैज्ञानिक अनुसन्धान, प्रविधिको विकास र विस्तार गर्ने,
- (फ) महिला किसान तथा कृषिमा आधारित भूमिहीन परिवारलाई प्राथमिकताको आधारमा कृषियोग्य भूमिमा पहुँच तथा कृषि सामग्री उपलब्ध गराउने,
- (ब) कृषि वाली, फलफुल तथा पशुपंक्षी उत्पादनमा प्रयोग भएको जलस्रोतको त्यस्तो उत्पादनलाई प्रतिकूल हुने गरी अन्यथा उपयोग गर्न नदिने,
- (भ) कृषि उत्पादन वा कृषिवालीको हानी नोक्सानी विरुद्ध किसानलाई तोकिएको अवस्थामा क्षतिपूर्ति प्रदान गर्न उचित व्यवस्था मिलाउने,
- (म) खाद्य वितरण प्रणालीको सहजीकरण गर्न किसानको बजार पहुँचलाई अभिवृद्धि गर्ने उपायहरू अवलम्बन गर्ने,
- (य) आवश्यकता अनुसार बिउ विजन बैंकको स्थापना गरी परम्परागत वा रैथाने बिउ विजनको संरक्षण गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कार्य तोकिए बमोजिमका निकायले तोकिए बमोजिम कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ ।

१४. **किसानको पहिचान र सम्मान :** (१) नेपाल सरकारले किसानको तोकिए बमोजिम पहिचान गरी तोकिएको आधारमा तोकिए बमोजिम वर्गीकरण गरिनेछ ।

(२) स्थानीय तहले उपदफा (१) बमोजिमको वर्गीकरणको आधारमा परिचयपत्र जारी गर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको वर्गीकरणको आधारमा किसानको हैसियतले राज्यबाट प्राप्त हुने सहूलियत, छुट तथा सुविधा उपलब्ध गराइनेछ ।

(४) परिचयपत्र सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१५. **कृषियोग्य भूमिको दिगो उपयोग :** कृषियोग्य भूमिको संरक्षण तथा दिगो उपयोगको लागि नेपाल सरकारले तोकिएको आधारमा देहाय बमोजिमका कार्य गर्नेछः-

- (क) प्रचलित कानून बमोजिम पहिचान गरिएका कृषियोग्य भूमिमा बाली लगाउन सिफारिस गर्न प्रोत्साहन वा प्रबर्द्धन गर्ने,
- (ख) कृषियोग्य भूमिको वैज्ञानिक पहिचान गरी छुट्याउने वा वर्गीकरण गर्ने,
- (ग) कृषियोग्य भूमिलाई बाँझो राख्न तथा तोकिएको प्रयोजन बाहेक अन्य प्रयोजनको लागि उपयोग गर्ने वा गराउन नदिने,
- (घ) कृषियोग्य भूमिको अनियन्त्रित खण्डीकरण गर्न नदिने,
- (ङ) कृषियोग्य भूमिको लाभदायी उपयोग सम्बन्धी योजना तर्जुमा गरी लागू गर्ने,
- (च) विकास निर्माणका कार्य गर्दा यस ऐनमा उल्लेखित योजना प्रतिकूल नहुने गरी सञ्चालन गर्ने,
- (छ) कृषियोग्य भूमिको उपयोगको बारेमा सचेतना अभिवृद्धि गर्ने,
- (ज) कृषि प्रयोजनको लागि वर्गीकरणमा परेको भूमिमा मनासिव कारणविना खेती नलगाउने जग्गाधनीलाई सरकारले दिने अनुदान, सुविधा र सहयोग कटौती गर्ने ।

१६. **स्थानीय कृषि वाली तथा पशुजन्य उत्पादनको प्रबर्द्धन :** स्थानीय कृषि वाली तथा पशुजन्य उत्पादनको प्रबर्द्धन गर्न नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले देहाय बमोजिमका उपाय अवलम्बन गर्नेछ :-

- (क) स्थानीय कृषि तथा पशुजन्य उत्पादन तथा बजारीकरणलाई प्रबर्द्धन गर्ने,
- (ख) स्थानीय कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनमा उपभोक्ताको सिधा तथा सहज पहुँच सुनिश्चित गर्ने,
- (ग) कृषि बजार, कृषि फर्म वा खेतवारीबाट नै किसानले उपभोक्तालाई आफ्नो उत्पादन बिक्री गर्न सक्ने वातावरणको सृजना गर्ने,
- (घ) परम्परागत कृषि बजार तथा हाटबजारको प्रबर्द्धन गर्ने,

- (ड) कृषि उत्पादनसँग सम्बन्धित स्थानीय ज्ञान तथा परम्परागत खाद्य संस्कृतिको संरक्षण गर्ने,
- (च) स्थानीयस्तरमा उत्पादित खाद्यको उपयोग गरी कृषि पर्यटन प्रबर्द्धन गर्ने ।

१७. कृषियोग्य भूमिको दिगो व्यवस्थापनको जिम्मेवारी: (१) कृषियोग्य भूमिको दिगो व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी स्थानीय तहको हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको जिम्मेवारी पूरा गर्न स्थानीय तहले देहाय बमोजिमका कार्य गर्नेछः-

- (क) कृषियोग्य भूमिको लगत तयार गर्ने,
- (ख) स्थानीयस्तरमा रहेका बाँझो जग्गा तथा अन्य जग्गाको पहिचान गर्ने,
- (ग) खण्ड (क) र (ख) बमोजिम पहिचान गरिएका भूमिको अभिलेख राख्ने,
- (घ) भूमि सम्बन्धी अभिलेख अद्यावधिक गर्ने,
- (ङ) बाँझो भूमिको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्न अन्य आवश्यक काम गर्ने वा गराउने ।

१८. जग्गाधनीले स्थानीय तहलाई अनुरोध गर्ने: (१) कसैले आफ्नो नाममा रहेको उत्पादनशील भूमि लिजमा दिन वा कबुलियति खेती वा करार खेती वा सामूहिक खेती गर्ने लगायतका काम गर्न वा गराउन सम्बन्धित जग्गाधनीले स्थानीय तहलाई अनुरोध गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम कबुलियति खेती वा करार खेतीमा दिने भूमिको दाता तथा लिजकर्ताको अधिकार, जिम्मेवारी, दायित्व र कर्तव्य समेत उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कसैले कुनै उत्पादनशील भूमि लिजमा लिन चाहेमा वा कबुलियति खेती वा करार खेती वा सामूहिक खेती गर्न चाहेमा त्यस्तो काम गर्न आवश्यक भूमिको लागि सम्बन्धित व्यक्तिले स्थानीय तहलाई अनुरोध गर्न सक्नेछ ।

(४) स्थानीय तहले यस दफा बमोजिम कार्य गर्दा अपनाउनु पर्ने कार्यविधि तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१९. लक्षित कृषि विकास कार्यक्रम सञ्चालन : (१) नेपाल सरकारले दलित, लोपोन्मुख आदिवासी किसान वा भूमिहीन किसानको हकहितको संरक्षणका लागि लक्षित कृषि विकास कार्यक्रम बनाई लागू गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कार्यक्रम सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

२०. जलवायु परिवर्तनबाट हुनसक्ने असरको न्यूनीकरण: (१) नेपाल सरकारले जलवायु परिवर्तनबाट खाद्य उत्पादनमा पर्न सक्ने प्रतिकूल प्रभाव वा त्यसबाट हुने जोखिम न्यूनीकरणका लागि निवारणात्मक उपायहरु अपनाउन आवश्यक व्यवस्था गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम अपनाइने उपाय तथा त्यसको कार्यान्वयन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

२१. **क्षतिपूर्ति दिनु पर्ने:** (१) कुनै सरकारी संस्था, निकाय, कम्पनी वा फर्मले सिफारिस गरेका बीउविजन वा विधि, प्रक्रिया वा तरिका बमोजिम गरेको खेती वा त्यस्तो संस्था, निकाय वा कम्पनीबाट सिफारिस गरिएको मल प्रयोग गरेको कारणबाट कसैको बाली उत्पादन नै हुन नसकेमा वा सारभूत रुपमा बाली उत्पादनमा कमी भएमा त्यस्तो बिउविजन, विधि वा मल सिफारिस गर्ने संस्था, निकाय, कम्पनी वा फर्मले क्षतिपूर्ति दिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम दिईने क्षतिपूर्ति सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(३) नेपाल सरकारले यस दफा बमोजिम हुन सक्ने जोखिम विरुद्ध आवश्यकतानुसार बीमाको व्यवस्था गर्न सक्नेछ ।

(४) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि त्यस्तो संस्था, निकाय, कम्पनी वा फर्मले सिफारिस गरेका बिउविजन, विधि वा मलको सिफारिस गरेको तरिकाभन्दा फरक किसिमले प्रयोग गरेको वा त्यस्तो खाद्य उत्पादनको उचित स्याहार वा सम्भार नगरेको कारणले खाद्य उत्पादन नभएमा, नष्ट भएमा वा हानि नोक्सानी भएमा त्यस्तो संस्था, निकाय, कम्पनी वा फर्म जिम्मेवार हुने छैन ।

परिच्छेद ५

खाद्य अधिकारको कार्यान्वयन

२२. **राष्ट्रिय खाद्य योजना :** (१) नेपाल सरकारले खाद्यसँग सम्बन्धित संघीय, प्रदेशस्तर र स्थानीयस्तरका निकायसँग समन्वय गरी प्रत्येक वर्ष राष्ट्रिय खाद्य योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम समन्वय गर्दा आवश्यकतानुसार अन्य सरकारी, गैरसरकारी वा निजीस्तरका निकाय वा संस्थासँग परामर्श गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम राष्ट्रिय खाद्य योजनाको तर्जुमा गर्दा अन्य कुराको अतिरिक्त देहायका विषयलाई ध्यान दिनु पर्नेछ :-

- (क) कुपोषण तथा भोकमरीको रोकथाम र नियन्त्रण,
- (ख) खाद्य तथा पोषणमा सर्वसाधारणको सहज पहुँच,
- (ग) खाद्य उत्पादनमा अभिवृद्धि,
- (घ) खाद्यको उत्पादन, प्रशोधन, सञ्चिति, भण्डारण वा वितरणमा खाद्य गुण रक्षा (फुड सेफ्टी) को सुनिश्चितता,
- (ङ) खाद्यको व्यापार, निकासी वा पैठारीको अवस्था,
- (च) खाद्यको पर्याप्त आपूर्ति तथा त्यसको गुणस्तर र मूल्यको स्थिरता,
- (छ) किसानको बीउविजन, मल तथा खाद्य उत्पादनका पूर्वाधारमा पहुँच,
- (ज) परम्परागत तथा रैथाने बीउ विजनको संरक्षण तथा बीउ विजन बैंकको व्यवस्था,

- (भ) खाद्यसँग सम्बन्धित अध्ययन, अनुसन्धान तथा वैज्ञानिक प्रविधिको विकास, उपयोग र विस्तार,
- (ज) खाद्य उत्पादनमा भौगोलिक तथा सांस्कृतिक सापेक्षता,
- (ट) खाद्य उत्पादन, प्रशोधन तथा वितरणमा लैंगिक तथा सामाजिक समावेशीताको सुनिश्चितता,
- (ठ) खाद्य उत्पादनको वातावरणीय पक्ष तथा जलवायु परिवर्तनबाट पर्न सक्ने प्रभाव,
- (ड) खाद्य अधिकारको दृष्टिले दीर्घकालीन असर पर्ने विषय र त्यसबाट खाद्य अधिकारको उपभोगमा पर्न सक्ने प्रभावको मूल्यांकन गरी त्यसबाट हुन सक्ने नकारात्मक प्रभावको न्यूनीकरणका उपाय ।

(४) नेपाल सरकारले उपदफा (१) बमोजिम तर्जुमा गरेको राष्ट्रिय खाद्य योजनाको कार्ययोजना बनाई कार्यान्वयन गर्नेछ ।

(५) उपदफा (१) बमोजिम राष्ट्रिय खाद्य योजना तर्जुमा गर्दा खाद्य अधिकारको कार्यान्वयनमा भएको प्रगति मापन तथा अनुगमनका सूचकाङ्कलाई आधार मान्नु पर्नेछ ।

(६) नेपाल सरकारले खाद्य अधिकार, खाद्य तथा पोषण सुरक्षा तथा खाद्य सम्प्रभूता अधिकारको प्रबर्द्धनका विषयलाई आफ्नो आवधिक विकास योजनामा समावेश गर्नु पर्नेछ ।

(७) राष्ट्रिय खाद्य योजना तर्जुमा तथा त्यसको कार्यान्वयन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

२३. **खाद्य तथा पोषण सुरक्षा कार्यक्रम सञ्चालन** : (१) स्थानीय तहले प्रत्येक वर्ष खाद्य तथा पोषण सुरक्षाका लागि तोकिए बमोजिमका विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा सामाजिक वा सांस्कृतिक दृष्टिले पिछडिएका महिला, दलित, आदिवासी जनजाती, मधेशी, थारु, मुस्लिम, अल्पसंख्यक, सीमान्तीकृत, किसान, श्रमिक, युवा, बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक, लैंगिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, गर्भावस्थाका व्यक्ति, अशक्त वा असहाय र आर्थिक तथा सामाजिक रूपले पिछडिएका वा विपन्न खस आर्य वर्गको समेत खाद्य तथा पोषणमा दिगो पहुँच अभिवृद्धि गर्ने कुरालाई विशेष ध्यान दिनु पर्नेछ ।

(३) नेपाल सरकारले यस दफाको प्रयोजनका लागि आवश्यक कार्यक्रम बनाई लागू गर्न सक्नेछ ।

२४. **खाद्य अधिकार अनुगमनका सूचकाङ्क** : (१) नेपाल सरकारले यस ऐनको कार्यान्वयनलाई अनुगमन गर्न राष्ट्रिय खाद्य परिषद् तथा अन्य सम्बद्ध निकायसँग परामर्श गरी खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभूताको अधिकारको अनुगमन सूचकाङ्क तयार गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको अधिकारको अनुगमन सूचकाङ्क सर्वसाधारणको जानकारीको लागि सार्वजनिक गर्नु पर्नेछ ।

(३) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले उपदफा (१) बमोजिम तयार गरेको सूचकाङ्कको आधारमा आवश्यकतानुसार यस ऐनको कार्यान्वयनमा भएको प्रगतिको मापन गर्नेछ ।

(४) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले उपदफा (३) बमोजिम प्रगतिको मापन गर्दा यस ऐनको कार्यान्वयनको, हासिल भएको उपलब्धि तथा प्रगति, कार्यान्वयनका क्रममा देखिएका कमीकमजोरी र भविष्यमा गर्नुपर्ने सुधार समेत खुलाउनु पर्नेछ ।

(५) प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले पेश गर्ने प्रतिवेदनमा यस ऐन बमोजिम गरेको अनुगमनको विषय समेत उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।

२५. **खाद्य तथा पोषण शिक्षा र सूचना:** (१) नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले समयसमयमा खाद्य अधिकारसँग सम्बन्धित सूचना तथा जानकारी प्रवाह गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको सूचना तथा जानकारी सम्भव भएसम्म राष्ट्रिय तथा स्थानीयस्तरमा बोलिने भाषामा प्रवाह गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको सूचना तथा जानकारी लिखित, श्रव्य वा श्रव्य-दृश्यको माध्यमबाट प्रवाह गर्न सकिनेछ ।

(४) नेपाल सरकारले स्थानीय तह मार्फत परम्परागत पोषणयुक्त खाद्य पदार्थको प्रयोग गर्ने विधि तथा स्वस्थ खानपानको बानी व्यहोरालाई प्रबर्द्धन गर्न खाद्य तथा पोषण सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम अभिवृद्धि गर्नेछ ।

(५) यस दफा बमोजिमको खाद्य तथा पोषण सम्बन्धी सूचना तथा जानकारी दिंदा वा सचेतना अभिवृद्धि गर्दा नेपाल सरकारले आवश्यकतानुसार निजि क्षेत्र, नागरिक समाज वा समुदायमा आधारित संस्थासँग सहकार्य गर्नु पर्नेछ ।

२६. **अनुसन्धान तथा वैज्ञानिक प्रविधिको विकास :** (१) नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले कृषिको दिगो विकास, खाद्य उत्पादनको अभिवृद्धि वा खाद्य तथा पोषण सुरक्षाको प्रबर्द्धन गर्न आवश्यक अध्ययन, अनुसन्धान तथा वैज्ञानिक प्रविधिको विकासको लागि देहायका कार्य गर्नेछ :-

- (क) कृषि विकास तथा कृषि अनुसन्धान वा कृषि प्रविधि विकासको क्षेत्रमा लगानी बढाउने,
- (ख) कृषि विकासमा निजी तथा गैरसरकारी क्षेत्रमा भएको प्रयासलाई प्रोत्साहन गर्ने,
- (ग) अनुदान तथा सहूलियतपूर्ण कर्जाको व्यवस्था गर्ने,
- (घ) अध्ययन तथा अनुसन्धानको नतिजा तथा स्वदेशी प्रविधिको प्रचारप्रसार र बजार प्रबर्द्धन गर्ने,
- (ङ) कृषि तथा खाद्यका क्षेत्रमा भएका सर्वोत्तम अभ्यासको प्रचारप्रसार तथा सोको अनुसरण गर्न प्रोत्साहन गर्ने,
- (च) तोकिए बमोजिमका अन्य उपयुक्त कार्य गर्ने ।

(२) नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले उपदफा (१) को प्रयोजनका लागि आफ्नो वार्षिक बजेटको निश्चित अंश विनियोजन गर्नेछ ।

परिच्छेद ६

खाद्यको उपलब्धता, आपूर्ति तथा वितरण प्रणाली

२७. खाद्यको भण्डारण तथा सञ्चिति व्यवस्था : (१) नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारले दफा ७, ८, १० वा ११ को प्रयोजनका लागि खाद्य उपलब्ध गराउन तथा संकटको समयमा खाद्यको आवश्यकता पूरा गर्न राष्ट्रिय खाद्य सञ्चिति प्रणाली विकास गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको प्रणालीमा तोकिए बमोजिमका खाद्यवस्तुको भण्डारण गर्नु पर्नेछ ।

(३) सञ्चित गर्नुपर्ने खाद्यको परिमाण तथा भण्डारण रहने ठाउँ नेपाल सरकारले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

(४) यस दफा बमोजिम खाद्य संचित वा भण्डारण गर्दा आवश्यकता अनुसार प्रदेशमा र स्थानीय तहको स्तरमा गर्नु पर्नेछ ।

(५) सञ्चित खाद्यको व्यवस्थापन तथा वितरण तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

२८. खाद्य खरिद : (१) दफा २७ बमोजिम भण्डारण तथा सञ्चित गर्नको लागि आवश्यक हुने खाद्य आन्तरिक रुपमा खरिद गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि आन्तरिक खरिदबाट पर्याप्त खाद्य उपलब्ध हुन नसक्ने अवस्था भएमा पैठारी गर्न सकिनेछ ।

२९. खाद्यको ढुवानी तथा वितरण: (१) नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारले दफा २७ बमोजिम संचित तथा भण्डारण गरेको खाद्य वितरण केन्द्रसम्म ढुवानी गर्ने व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम ढुवानीकर्ताले खाद्यको ढुवानी गर्दा त्यसको गुणस्तरमा कमी नआउने गरी तोकिएको मापदण्ड बमोजिम गर्नु पर्नेछ ।

(३) नेपाल सरकारको सामान्य निर्देशनको अधीनमा रही प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहले आवश्यकता अनुसार संचित खाद्यको वितरण गर्नु पर्नेछ ।

३०. आधारभूत खाद्यको मूल्य स्थिरता : (१) आधारभूत खाद्यको मूल्यमा स्थिरता कायम गर्ने जिम्मेवारी नेपाल सरकारको हुनेछ ।

(२) नेपाल सरकारले उपदफा (१) बमोजिम मूल्य स्थिरता कायम गर्दा देहायका उपाय अवलम्बन गर्न सक्नेछ :-

- (क) खाद्य उत्पादक र उपभोक्ताको तहमा लागू हुने गरी खाद्यको मूल्य निर्धारण,
- (ख) खाद्यको कालोबजारी तथा जम्माखोरीलाई प्रभावकारी रुपमा नियन्त्रण,
- (ग) खाद्यको आपूर्ति तथा वितरण प्रणालीको कार्यान्वयन,
- (घ) खाद्यको निकासी वा पैठारीको नियमन,
- (ङ) तोकिए बमोजिमको अन्य उपाय ।

३१. **खाद्य वितरणको व्यवस्था :** (१) नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहले खाद्य वितरणको व्यवस्था गर्न देहाय बमोजिमको कार्य गर्नेछन्:-

- (क) लक्षित घर परिवारको सहज पहुँच स्थापित हुने गरी आवश्यक संख्यामा सुपथ मूल्यका पसल वा सार्वजनिक खाद्य वितरण केन्द्रको स्थापना र सञ्चालनको व्यवस्था मिलाउने,
- (ख) लक्षित घर परिवारलाई दफा ६ बमोजिम जारी भएको परिचय पत्रको आधारमा खण्ड (क) बमोजिमको पसल वा वितरण केन्द्रबाट तोकिए बमोजिमको परिमाणमा तोकिएको खाद्य निःशुल्क तथा सुलभ रुपमा उपलब्ध गराउने,
- (ग) सुपथ मूल्यका पसल तथा सार्वजनिक खाद्य डिपोमा खाद्यको अभाव हुन नदिन नियमित रुपमा खाद्य ढुवानीको व्यवस्था मिलाउने,
- (घ) स्थानीय पोषणयुक्त उत्पादनको बजारीकरणलाई प्राथमिकता दिने,
- (ङ) तोकिए बमोजिम बाहेक अन्य प्रयोजनको लागि स्थानीयस्तरमा उत्पादित वा सञ्चित खाद्यको विक्री वितरणमा नियन्त्रण गर्ने,
- (च) भौगोलिक अवस्था तथा यातायातको सुविधालाई ध्यान दिई सार्वजनिक खाद्य वितरण केन्द्रको न्यायोचित रुपमा उपयुक्त स्थानमा स्थापना गर्ने,
- (छ) विभिन्न स्थानमा खाद्य वितरण केन्द्र खोल्न अनुमति दिने,
- (ज) खाद्य वितरण प्रणाली सम्बन्धी अन्य कार्य गर्ने वा गराउने ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम सुपथ मूल्यका पसल वा सार्वजनिक खाद्य वितरण केन्द्र सञ्चालन गर्दा महिला समूह वा कृषि सहकारीलाई विशेष प्राथमिकता दिन सकिनेछ ।

३२. **विवरण सार्वजनिक गर्ने :** (१) नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहले यस परिच्छेद बमोजिम वितरण हुने खाद्यको देहायका विवरणहरू तयार गरी सोको अध्यावधिक रुपमा राख्नु पर्नेछ ।

- (क) खाद्य सन्चित अवस्था,
- (ख) सन्चित खाद्यको परिणाम,
- (ग) खाद्यको मूल्य,
- (घ) खाद्यको वितरण प्रणाली र
- (ङ) खाद्यको किसिम ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको विवरण सर्वसाधारणको जानकारीको लागि सार्वजनिक गर्नु पर्नेछ ।

राष्ट्रिय खाद्य परिषद्, प्रदेश खाद्य परिषद् तथा स्थानीय खाद्य समन्वय समिति

३३. **राष्ट्रिय खाद्य परिषद्को गठन:** (१) खाद्य अधिकार, खाद्य सुरक्षा तथा खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धी अधिकारको संरक्षण, प्रबर्द्धन तथा परिपूर्ति गर्ने कार्यलाई व्यवस्थित गर्न राष्ट्रिय खाद्य परिषद् नामको एक परिषद् गठन हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको परिषद्मा देहायका पदाधिकारीहरू रहनेछन्:-

(क)	प्रधानमन्त्री	- अध्यक्ष
(ख)	कृषि विकास मन्त्री	- सदस्य
(ग)	पशुपक्षी विकास मन्त्री	-सदस्य
(घ)	प्रदेश मुख्य मन्त्री वा निजले तोकेको प्रदेश मन्त्री	-सदस्य
(ङ)	सदस्य, राष्ट्रिय योजना आयोग (सम्बन्धित विषय हेर्ने)	-सदस्य
(च)	सचिव, आपूर्ति मन्त्रालय	- सदस्य
(छ)	सचिव, कृषि विकास मन्त्रालय	- सदस्य
(ज)	सचिव, पशुपक्षी विकास मन्त्रालय	- सदस्य
(झ)	सचिव, भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय	- सदस्य
(ञ)	सचिव, वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय	- सदस्य
(ट)	सचिव, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय	-सदस्य
(ठ)	सचिव, सिँचाई मन्त्रालय	- सदस्य
(ड)	सचिव, स्वास्थ्य मन्त्रालय	-सदस्य
(ढ)	कार्यकारी निर्देशक, नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद	-सदस्य
(ण)	प्रतिनिधि, राष्ट्रिय किसान आयोग	-सदस्य
(त)	कम्तीमा स्नातकोत्तर उपाधि हासिल गरी खाद्य अधिकार, खाद्य सुरक्षा, खाद्य सम्प्रभुता, उपभोक्ता हकहित, मानव अधिकार, कानून, कृषि विकास, पशुपक्षी विकास, वातावरण संरक्षण तथा गरिबी निवारणको क्षेत्रमा कम्तीमा दश वर्ष अनुभव हासिल गरी उल्लेखित क्षेत्रमा विशेष योगदान पुऱ्याई राष्ट्रिय जीवनमा ख्याति प्राप्त गरेका व्यक्तिहरूमध्येबाट नेपाल सरकारबाट मनोनीत कम्तीमा तीन जना महिला सहित सातजना	-सदस्य
(थ)	कृषि बाली, पशुपालन, पंक्षीपालन, मत्स्यपालन, फलफूल खेती तथा मौरी पालनका क्षेत्रमा संलग्न किसानहरूमध्येबाट प्रत्येक क्षेत्रको प्रतिनिधित्व हुने गरी नेपाल सरकारले मनोनीत गरेका तीनजना	

महिला र एक जना दलित सहित सातजना

- सदस्य

(द) खाद्य अधिकार तथा किसानको हक, हितका क्षेत्रमा कार्यरत संघ, संस्थाका पदाधिकारी मध्येबाट कम्तिमा दुई जना महिला सहित पाँच जना

- सदस्य

(ध) कार्यकारी निर्देशक

-सदस्य सचिव

(३) उपदफा (२) को खण्ड (त) र (थ) बमोजिम मनोनीत सदस्यको पदावधि दुई वर्षको हुनेछ र निजहरु पुनः मनोनयन हुन योग्य हुनेछन् ।

(४) उपदफा (२) को खण्ड (त), (थ) र (द) बमोजिम सदस्य मनोनयन गर्दा प्रत्येक प्रदेशको प्रतिनिधित्व हुने गरी गर्नु पर्नेछ ।

(५) परिषद्को केन्द्रीय कार्यालय काठमाडौं उपत्यकाभित्र रहनेछ र परिषद्ले आवश्यकता अनुसार अन्य स्थानमा आफ्नो कार्यालय स्थापना गर्न सक्नेछ ।

३४. परिषद्को बैठक : (१) परिषद्को बैठक वर्षको कम्तीमा दुई पटक बस्नेछ ।

(२) परिषद्को बैठक परिषद्को अध्यक्षले तोकेको मिति, समय र स्थानमा बस्नेछ ।

(३) परिषद्को बैठक बस्नुभन्दा कम्तीमा सात दिन अगावै बैठकमा छलफल हुने विषयको कार्यसूची सहितको सूचना परिषद्को सचिवले परिषद्का सबै सदस्यलाई दिनेछ ।

(४) परिषद्मा तत्काल कायम रहेका कुल सदस्य संख्याको पचास प्रतिशत भन्दा बढी सदस्य उपस्थित भएमा बैठकको लागि गणपूरक संख्या पुगेको मानिनेछ ।

(५) उपदफा (४) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि परिषद्को दीर्घकालीन तथा अल्पकालीन योजना, वार्षिक कार्यक्रम र बजेटसम्बन्धी विषयमा छलफलको लागि बस्ने बैठकको लागि कम्तीमा पचहत्तर प्रतिशत सदस्यको उपस्थिति आवश्यक हुनेछ ।

(६) परिषद्को बैठकको अध्यक्षता अध्यक्षले गर्नेछ र निजको अनुपस्थितिमा दफा ३३ को उपदफा (१) को खण्ड (ख) वा (ग) को सदस्य मध्ये वरिष्ठतम सदस्यले बैठकको अध्यक्षता गर्नेछ ।

(७) परिषद्ले आवश्यक देखेमा खाद्य तथा कृषि विषयसँग सम्बन्धित व्यक्ति र सम्बन्धित विषयको विशेषज्ञलाई परिषद्को बैठकमा पर्यवेक्षकको रूपमा भाग लिन आमन्त्रण गर्न सक्नेछ ।

(८) परिषद्को बैठकमा बहुमतको राय मान्य हुनेछ र मत बराबर भएमा बैठकमा अध्यक्षता गर्ने व्यक्तिले निर्णायक मत दिनेछ ।

(९) परिषद्को निर्णय अध्यक्षता गर्ने व्यक्ति र सदस्य-सचिव सहित कम्तीमा सात जना सदस्यले निर्णयको अभिलेख गर्नु पर्नेछ ।

(१०) परिषद्को बैठक सम्बन्धी अन्य कार्यविधि परिषद् आफैले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

३५. परिषद्को काम, कर्तव्य र अधिकार: परिषद्को काम कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ: -

- (क) खाद्य अधिकार, खाद्य सुरक्षा तथा खाद्य सम्प्रभूताको अधिकार संरक्षण, प्रबर्द्धन र परिपूर्ति गर्न कानूनी, नीतिगत तथा संस्थागत सुधार गर्न नेपाल सरकारलाई आवश्यक सुझाव दिने र सिफारिस गर्ने,
- (ख) मुलुकमा खाद्य आत्मनिर्भरता सुनिश्चित गर्न, किसान तथा खाद्य उत्पादकको हक हितको संरक्षण गरी खाद्य सम्प्रभूताको अधिकार प्रबर्द्धन र संरक्षण गर्न आवश्यक पर्ने नीतिगत तथा संस्थागत व्यवस्था गर्न विभिन्न निकायलाई निर्देशन दिने,
- (ग) खाद्य अधिकार, खाद्य सुरक्षा तथा खाद्य सम्प्रभूताको अधिकारका सम्बन्धमा आवश्यक नीति तथा रणनीतिको तर्जुमा तथा तिनको कार्यान्वयनका लागि समन्वय गर्ने,
- (घ) खाद्य अधिकार, खाद्य सुरक्षा तथा खाद्य सम्प्रभूताको अधिकारको प्रबर्द्धन तथा विकासमा संलग्न विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय निकायसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने,
- (ङ) खाद्य अधिकार, खाद्य सुरक्षा तथा खाद्य सम्प्रभूताको अधिकारका सम्बन्धमा काम गर्ने गैरसरकारी क्षेत्रबाट हुने काम कारवाहीमा दोहोरोपन आउन नदिन समन्वयात्मक भूमिका खेल्ने,
- (च) खाद्य उत्पादन, संचित र भण्डारणको अभिवृद्धि तथा खाद्य ढुवानी र वितरण प्रणालीको सुदृढीकरणका लागि आवश्यक अल्पकालीन र दीर्घकालीन नीति बनाई कार्यान्वयनका लागि नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्ने
- (छ) परिषद्को सञ्चालन र व्यवस्थापन सम्बन्धी नीति, योजना तथा कार्यक्रम स्वीकृत गर्ने,
- (ज) खाद्य सम्बन्धी विद्यमान नीति, योजना तथा कार्यक्रमको पुनरावलोकन गर्ने,
- (झ) आर्थिक तथा सामाजिक रूपले पिछडिएका सिमान्तिकृत तथा गरीबीको रेखामुनि रहेका व्यक्ति, परिवार वा समुदायको खाद्य सुरक्षाको प्रबर्द्धन तथा जिवनस्तर उकास्न सरकारी र गैरसरकारी क्षेत्रको भूमिका अभिवृद्धि गर्ने,
- (ञ) परिषद्को वार्षिक कार्यक्रम र बजेट स्वीकृत गर्ने,
- (ट) खाद्यको असुरक्षामा अन्तर्निहित कारण पहिचान गरी त्यसको आवश्यक सम्बोधन गरी दिगो खाद्य सुरक्षाको वातावरण सृजना गर्ने,
- (ठ) खाद्य अधिकारको कार्यान्वयन सम्बन्धी सूचनाको संकलन गर्ने, विश्लेषण गर्ने तथा सम्बन्धित निकायलाई उपलब्ध गराउने,
- (ड) खाद्य सुरक्षा कार्यक्रमका लागि आवश्यक श्रोतको पहिचान गरी सरकारी, गैरसरकारी, निजि क्षेत्र तथा विकास साभेदारसँग समन्वय गर्ने,
- (ढ) खाद्य अधिकार, खाद्य सुरक्षा र खाद्य सम्प्रभूताको अधिकारको संरक्षण, प्रबर्द्धन तथा परिपूर्तिमा उल्लेख्य प्रगति हासिल गर्ने स्थानीय तहलाई पुरस्कृत गर्ने पद्धतिको विकास गर्ने,

- (ग) परम्परागत खाद्य उत्पादनका उपाय तथा श्रोतहरूको संरक्षण गर्न अभिप्रेरित गर्ने,
- (त) खाद्य अधिकार, खाद्य तथा पोषण सुरक्षा तथा खाद्य सम्प्रभूताको अधिकारका सम्बन्धमा कृषि शिक्षा प्रदान गर्ने र जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने कार्यक्रम तर्जुमा गरी लागू गर्ने वा गराउने,
- (थ) कृषियोग्य भूमिको संरक्षण गरी त्यसको दिगो उपयोगका रणनीति तय गर्ने,
- (द) खाद्य उत्पादनका क्षेत्रमा उत्कृष्ट योगदान पुऱ्याउने प्रत्येक प्रदेशबाट कम्तीमा एकजना किसानलाई पुरस्कृत गर्ने,
- (ध) परिषद्को उद्देश्य प्राप्त गर्न आवश्यक अन्य काम गर्ने वा गराउने ।

३६. **राष्ट्रिय कार्यसमिति** : (१) परिषदले गर्ने कामलाई सहज पुऱ्याउन र परिषदबाट सम्पादन भएका कामलाई कार्यान्वयन गर्न परिषदका सदस्य मध्येबाट परिषदले तोकेको सात जना सदस्य रहेको एक राष्ट्रिय खाद्य परिषद, राष्ट्रिय कार्य समिति रहनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको समितिको बैठक आवश्यकता अनुसार बस्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको समितिको अन्य काम, कर्तव्य र अधिकार, बैठक सम्बन्धी कार्यविधि र अन्य आवश्यक व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

३७. **अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण** : (१) खाद्यको उपलब्धता, सञ्चिति, आपूर्ति तथा वितरण प्रणालीको सञ्चालनको नियमित रूपमा अनुगमन र सुपरिवेक्षण गर्नका लागि परिषदले तोकिए बमोजिम उपसमिति गठन गर्न वा निरीक्षण अधिकृतलाई तोक्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम अनुगमन तथा सुपरिवेक्षणको कार्यमा परिषदले नागरिक समाज तथा उपभोक्ता समूहसँग सहकार्य गर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम अनुगमन वा निरीक्षण गर्ने उपसमिति वा अधिकृतले अनुगमन वा निरीक्षण गरी त्यसको प्रतिवेदन परिषद् समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

३८. **प्रदेश खाद्य परिषद् सम्बन्धी व्यवस्था**: (१) यस ऐन बमोजिमको अधिकार प्रदेशस्तरमा संरक्षण, प्रबर्द्धन तथा परिपूर्ति गर्न प्रत्येक प्रदेशमा मुख्यमन्त्रीको अध्यक्षतामा तोकिए बमोजिमको एक प्रदेश खाद्य परिषद् गठन हुनेछ ।

(२) प्रदेश मन्त्रपरिषदले तोकेको प्रदेश सरकारको अधिकृतले प्रदेश खाद्य परिषद्को सदस्य-सचिव भइ काम गर्नेछ ।

(३) प्रदेश खाद्य परिषद् सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

३९. **प्रदेश खाद्य परिषद्को काम, कर्तव्य र अधिकार**: प्रदेश खाद्य परिषद्को काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ:-

- (क) खाद्य अधिकार, खाद्य सुरक्षा तथा खाद्य सम्प्रभूताको अधिकार कार्यान्वयन गर्न राष्ट्रिय खाद्य परिषदले दिएको निर्देशन पालना गर्ने र राष्ट्रिय खाद्य परिषदसँग समन्वय गर्ने,
- (ख) प्रदेशस्तरमा खाद्य असुरक्षाका अन्तर्निहित कारण पहिचान गरी दिगो खाद्य सुरक्षाको वातावरण सृजना गर्ने,

- (ग) प्रदेशस्तरमा खाद्य अधिकारको कार्यान्वयन सम्बन्धी सूचनाको संकलन गर्ने, विश्लेषण गर्ने तथा सम्बन्धित निकायलाई उपलब्ध गराउने,
- (घ) दफा १० र ११ को अवस्थामा खाद्य अधिकारका सम्बन्धमा प्रदेशमा सञ्चालित कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्यांकन गर्ने, गराउने,
- (ङ) खाद्य अधिकारको क्षेत्रमा प्रदेशस्तरमा कार्यरत विभिन्न निकायसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने,
- (च) खाद्य अधिकार सम्बन्धी प्रदेशस्तरमा कार्यरत गैरसरकारी क्षेत्रबाट हुने काम कारवाहीमा दोहोरोपन आउन नदिन समन्वयात्मक भूमिका निर्वाह गर्ने,
- (छ) प्रदेशस्तरमा खाद्य सुरक्षा कार्यक्रमका लागि पर्याप्त श्रोतको पहिचान गरी सरकारी, गैरसरकारी, निजी क्षेत्र तथा विकास साभेदारसंग समन्वय गर्ने,
- (ज) स्थानीयस्तरमा उत्पादित खाद्य उत्पादनका श्रोतको संरक्षण गर्न तथा परम्परागत जिविकोपार्जनका उपाय अवलम्बन गर्न प्रेरित गर्ने,
- (झ) प्रदेशस्तरमा स्थानीय खाद्यको उत्पादनमा हुने खाद्यलाई प्रवर्द्धन गर्ने,
- (ञ) तोकिए बमोजिमका अन्य आवश्यक कार्य गर्ने वा गराउने ।

४०. **स्थानीय खाद्य समन्वय समिति:** (१) स्थानीय तहमा खाद्य अधिकार, खाद्य सुरक्षा तथा खाद्य सम्प्रेषणको अधिकारको संरक्षण एवं सम्बर्द्धन गर्ने काम समेतको लागि तथा स्थानीयस्तरमा खाद्य आपूर्ति तथा वितरण प्रणालीलाई सहज बनाउन नगरपालिकाको प्रमुख वा गाउँपालिका अध्यक्षको अध्यक्षतामा सम्बन्धित स्थानीय तहको स्तरमा कार्यरत गैरसरकारी वा सामुदायिक संस्थाका प्रतिनिधि रहने गरी तोकिए बमोजिम स्थानीय खाद्य समन्वय समिति गठन हुनेछ ।

(२) स्थानीय खाद्य समन्वय समितिको सचिवालय सम्बन्धित नगरपालिका वा गाउँपालिकामा रहनेछ ।

(३) स्थानीय खाद्य समन्वय समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

४१. **उपसमिति वा कार्यदल वा विज्ञ समूह गठन गर्न सक्ने :** (१) परिषद् वा प्रदेश खाद्य परिषद्ले आफ्नो कार्य सञ्चालन गर्नका लागि आवश्यकता अनुसार उपसमिति वा कार्यदल वा विज्ञ समूह गठन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम गठन भएका उपसमिति, कार्यदल वा विज्ञ समूहको कार्यक्षेत्रगत शर्त (टर्मस अफ रिफरेन्स) तथा कार्यावधि गठन गर्दाका वखत परिषद्ले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

४२. **अधिकार प्रत्यायोजन:** परिषद्ले आफूलाई प्राप्त अधिकारमध्ये आवश्यकता अनुसार केही अधिकार उपसमिति, कार्यकारी निर्देशक वा परिषद्को अन्य कुनै अधिकृतस्तरको कर्मचारीलाई प्रत्यायोजन गर्न सक्नेछ ।

परिच्छेद-८

कार्यकारी निर्देशक तथा कर्मचारी

४३. **कार्यकारी निर्देशक** : (१) नेपाल सरकारले परिषद्को प्रशासकीय प्रमुखको रूपमा रही कार्यसम्पादन गर्नको लागि दफा ४५ बमोजिमको सिफारिस समितिबाट सिफारिस भएका व्यक्तिमध्येबाट एकजनालाई कार्यकारी निर्देशकको पदमा नियुक्ति गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कार्यकारी निर्देशक नियुक्ति नभएसम्मको लागि परिषद्ले दफा ४५ को उपदफा (३) बमोजिमको योग्यता पुगेको नेपाल सरकारको राजपत्रांकित प्रथम श्रेणीका कुनै अधिकृतलाई कार्यकारी निर्देशकको हैसियतमा कार्यसम्पादन गर्न तोक्न सक्नेछ ।

(३) कार्यकारी निर्देशकको पदावधि चार वर्षको हुनेछ ।

(४) कार्यकारी निर्देशकको पारिश्रमिक नेपाल सरकारले निर्धारण गरे बमोजिम र सेवाका शर्त तथा सुविधा सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

(५) उपदफा (३) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कार्यकारी निर्देशकले परिषद्लाई हानि नोक्सानी हुने कुनै काम कारवाही गरेमा वा परिषद्को नीति निर्देशन विपरीत काम गरेमा वा निजको काम सन्तोषजनक नदेखिएमा नेपाल सरकारले निजलाई जुनसुकै बखत कार्यकारी निर्देशकको पदबाट हटाउन सक्नेछ ।

(६) उपदफा (५) बमोजिम पदबाट हटाउनु अघि निजलाई तोकिए बमोजिम आफ्नो सफाइ पेश गर्ने मौका दिनु पर्नेछ ।

४४. **कार्यकारी निर्देशकको काम, कर्तव्य र अधिकार**: (१) कार्यकारी निर्देशकको काम, कर्तव्य र अधिकार देहायबमोजिम हुनेछ:-

- (क) परिषद्को दीर्घकालीन तथा अल्पकालीन योजना, वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेटको मसौदा तयार गरी स्वीकृतिको लागि परिषद् समक्ष पेश गर्ने,
- (ख) परिषद्को अनुदान तथा सहयोगमा कार्यान्वयन गरिएका खाद्य सुरक्षा तथा खाद्य सम्प्रभूता सम्बन्धी कार्यक्रमको निरीक्षण गरी त्यसको प्रगति विवरण परिषद् समक्ष पेश गर्ने,
- (ग) परिषद्को लागि आवश्यक रकम जुटाउन आन्तरिक तथा बाह्य स्रोत परिचालन गर्ने,
- (घ) परिषद्बाट स्वीकृत योजना तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने वा गराउने,
- (ङ) परिषद्ले सञ्चालन गरेका कार्यक्रमको वार्षिक तथा आवधिक प्रतिवेदन तयार गरी परिषद् समक्ष पेश गर्ने,
- (च) परिषद्को निर्णय कार्यान्वयन गर्ने, गराउने,
- (छ) परिषद्को दैनिक कार्यको सुपरीवेक्षण तथा निरीक्षण गरी परिषद्को उद्देश्य अनुसार आवश्यक कार्य गर्ने,
- (ज) तोकिए बमोजिमका अन्य काम गर्ने ।

४५. **सिफारिस समिति** : (१) कार्यकारी निर्देशकको नियुक्तिको लागि नेपाल सरकार समक्ष नाम सिफारिस गर्न देहाय बमोजिमको एक सिफारिस समिति रहनेछः-

(क)	कृषि विकास मन्त्री	-संयोजक
(ख)	मुख्य सचिव, नेपाल सरकार	-सदस्य
(ग)	सचिव, कृषि विकास मन्त्रालय	-सदस्य-सचिव

(२) सिफारिस समितिले खुला प्रतिस्पर्धाको आधारमा नेपाल सरकारद्वारा मान्यता प्राप्त विश्व विद्यालयबाट अर्थशास्त्र, कृषि विज्ञान, पशु विज्ञान, व्यवस्थापन वा समाजशास्त्र विषयमा कम्तीमा स्नातकोत्तर उपाधि हासिल गरी कृषि विकास, सामाजिक विकास, पशुपक्षी विकास वा गरीबी निवारणको क्षेत्रमा कम्तीमा दश वर्षको अनुभव भएका व्यक्तिहरूमध्येबाट कार्यकारी निर्देशकको नियुक्तिको लागि तीनजनाको नाम सिफारिस गर्नेछ ।

(३) सिफारिस समितिले अपनाउने कार्यविधि त्यस्तो समितिले आफै निर्धारण गर्नेछ ।

४६. **कार्यसम्पादन करार गर्नुपर्ने** : (१) दफा ४३ को उपदफा (१) बमोजिम नियुक्ति भएको मितिले एक्काइस दिनभित्र कार्यकारी निर्देशकले चार वर्षभित्र निजले सम्पादन गर्ने कार्यविवरणको सम्बन्धमा मन्त्रालयसंग कार्यसम्पादन करार गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कार्यसम्पादन करारमा अन्य कुराको अतिरिक्त कार्यकारी निर्देशकको कार्य अवधिमा प्रत्येक वर्ष सम्पादन गर्नुपर्ने कार्यविवरण, सम्पादित कामको उपलब्धि मापन गर्ने संकेतक, सम्पादित काम मूल्यांकन गर्ने विधि र त्यसको परिणाम, अनुभूति गरिने उपलब्धि र उपलब्धि हासिल भएमा पाउने थप सुविधा र कार्यसम्पादन करार बमोजिमको उपलब्धि हासिल हुन नसकेमा कार्यकारी निर्देशकले व्यहोर्ने दायित्व समेत उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।

(३) कार्यसम्पादन करार सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

४७. **मानव स्रोत सम्बन्धी व्यवस्था**: (१) परिषद्को काम सुचारु रूपले सञ्चालन गर्नका लागि आवश्यक पर्ने मानव स्रोत नेपाल सरकारले उपलब्ध गराउनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम नेपाल सरकारले मानव स्रोत उपलब्ध गराउन नसकेमा परिषद्ले आवश्यक संख्यामा करारमा कर्मचारी नियुक्त गर्न सक्नेछ ।

(३) परिषद्का कर्मचारीको पारिश्रमिक, सुविधा तथा सेवाका शर्त तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

४८. **निरीक्षण अधिकृत नियुक्त गर्न वा तोक्न सक्ने** : (१) यस ऐनको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न तथा खाद्य सम्बन्धी विषयको अनुगमन गर्न मन्त्रालयले तोकिए बमोजिम योग्यता पुगेको निरीक्षण अधिकृत नियुक्त गर्न, कुनै विषय विज्ञ नियुक्त गर्न वा निरीक्षण अधिकृतको रूपमा काम गर्न सम्बन्धित अधिकृत कर्मचारीलाई तोक्न सक्नेछ ।

(२) निरीक्षण अधिकृत सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद ९

परिषद्को कोष, लेखा तथा लेखा परीक्षण

४९. **परिषद्को कोष:** (१) परिषद्को आफ्नो एउटा छुट्टै कोष हुनेछ र सो कोषमा देहायका रकम रहनेछन् :-

- (क) नेपाल सरकारबाट वार्षिक बजेट बमोजिम विनियोजन हुने वा प्राप्त हुने रकम,
- (ख) अन्तर्राष्ट्रिय संघ, संस्था, विदेशी व्यक्ति, सरकार, एजेन्सी वा वित्तीय संस्थाबाट प्राप्त अनुदान सहयोग वा ऋण स्वरूप प्राप्त हुने रकम,
- (ग) कुनै व्यक्ति वा संस्थाद्वारा आर्थिक सहायता वा ऋण स्वरूप प्राप्त हुने रकम,
- (घ) अन्य कुनै स्रोतबाट प्राप्त हुने रकम ।

(२) परिषद्ले उपदफा (१) को खण्ड (ख) बमोजिम कुनै रकम प्राप्त गर्दा नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयको पूर्व स्वीकृति लिनु पर्नेछ ।

(३) परिषद्को कोषको रकम परिषद्ले तोकेको कुनै 'क' वर्गको वाणिज्य बैंकमा जम्मा गर्नु पर्नेछ ।

(४) परिषद्को कोष र खाता सञ्चालन तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(५) परिषद्को सबै खर्च परिषद्बाट स्वीकृत भए बमोजिम उपदफा (१) बमोजिमको कोषबाट व्यहोरिनेछ ।

(६) परिषद्ले कोषको रकम आपत्कालीन स्थिति तथा खाद्य संकट परेको समयमा राहत दिने प्रयोजनका लागि खर्च गर्न सकिनेछ ।

५०. **लेखा र लेखापरीक्षण:** (१) परिषद्ले आफ्नो आय व्ययको लेखा नेपाल सरकारले अपनाएको लेखा प्रणाली अनुसार राख्नु पर्नेछ ।

(२) परिषद्ले तोकिए बमोजिम आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

(३) परिषद्को अन्तिम लेखापरीक्षण महालेखा परीक्षकबाट हुनेछ ।

परिच्छेद-१०

कसूर तथा सजाय

५१. **कसूरजन्य कार्य:** कसैले देहायबमोजिमको काम गरेमा यस ऐन अन्तर्गत कसूर गरेको मानिनेछ:-

- (क) कसैलाई अत्यावश्यक खाद्यको पहुँचबाट वञ्चित गरी गम्भीर हानि पुऱ्याउने वा भोकमरीको स्थिति सिर्जना गर्ने कुनै काम गरेमा ।
- (ख) आपत्कालीन सहायताको प्रयोजनका लागि संचित तथा संकलित खाद्यवस्तुलाई कब्जा गर्ने वा नष्ट गर्ने वा दुरुपयोग गर्ने कार्य गरेमा,
- (ग) आपत्कालीन खाद्य सहायता वितरणमा अवरोध सिर्जना गरेमा,
- (घ) आधारभूत खाद्यवस्तुको ढुवानी, आपूर्ति, वितरण तथा बजारीकरणमा संगठित वा असंगठित रूपले बाधा सिर्जना गरेमा,
- (ङ) जीविकोपार्जनको आधारबाट विमुख पार्ने गरी बासस्थान विहीन बनाएमा,

- (च) दफा ८ र १० बमोजिम वितरण गर्नु पर्ने खाद्य लक्षित वर्ग पा पिछडिएको वर्गलाई वितरण नगरेमा,
- (छ) यस ऐन वा यस ऐन बमोजिम बनेको नियम विपरितका अन्य कुनै कार्य गरेमा ।
५२. **सजाय:** कसैले दफा ५१ बमोजिमको कसूर गरेमा कसूरको गाम्भीर्यताको आधारमा देहायबमोजिमको सजाय हुनेछः-
- (क) खण्ड (क) बमोजिमको कसूर गरेमा वा गराएमा दश वर्षसम्म कैद वा पाँच लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना वा दूवै सजाय हुनेछ ।
- (ख) खण्ड (ख) बमोजिमको कसूर गरेमा वा गराएमा एक महिनादेखि तीन वर्षसम्म कैद वा पाँच हजारदेखि दुई लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना वा दूवै सजाय हुनेछ ।
- (ग) खण्ड (ग) वा (घ) बमोजिमको कसूर गरेमा तीन वर्षसम्म कैद वा पाँच हजारदेखि दुई लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना वा दूवै सजाय हुनेछ ।
- (घ) खण्ड (ङ) बमोजिमको कसूर गरेमा पाँच वर्षसम्म कैद वा पाँच लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना वा दुवै सजाय हुनेछ ।
- (ङ) खण्ड (च) र (छ) बमोजिमको कसूर गरेमा एक वर्षसम्म कैद वा एकलाख रुपैयाँसम्म जरिवाना हुनेछ ।
५३. **क्षतिपूर्ति :** (१) यस ऐन अन्तर्गतको कुनै कसूर गरेको कारणबाट कसैलाई कुनै प्रकारको हानी नोक्सानी हुन गएमा त्यस्तो हानी नोक्सानीको क्षतिपूर्ति भराई पाउन मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष निवेदन दिन सक्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम दिइने क्षतिपूर्ति सम्बन्धी मापदण्ड तोकिए बमोजिम हुनेछ ।
- परिच्छेद-११
- विविध**
५४. **गुनासो व्यवस्थापन:** (१) यस ऐन बमोजिमको खाद्य अधिकार, खाद्य सुरक्षा तथा खाद्य सम्प्रभुताको अधिकार स्थानीय स्तरमा कार्यान्वयन गर्दा कसैको कुनै गुनासो भएमा स्थानीय खाद्य समन्वय समितिमा दिन सकिनेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम परेको गुनासोको व्यवस्थापन स्थानीय खाद्य समन्वय समितिले गर्नु पर्नेछ ।
- (३) गुनासो व्यवस्थापन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।
५५. **मुद्दा हेर्ने अधिकार:** (१) यस ऐन अन्तर्गतको मुद्दा हेर्ने अधिकार नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकेको अदालतलाई हुनेछ ।
- (२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि नेपाल सरकारले सोही उपदफा बमोजिम मुद्दा हेर्ने अदालत नतोकेसम्म सम्बन्धित जिल्ला अदालतलाई त्यस्तो मुद्दा हेर्ने अधिकार हुनेछ ।
५६. **मुद्दाको अनुसन्धान र दायरी :** (१) यस ऐन अन्तर्गतको मुद्दाको अनुसन्धान सम्बन्धित निरीक्षण

अधिकृतले गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको निरीक्षण अधिकृतले मुद्दाको अनुसन्धान गर्दा उजुरी प्राप्त भएको मितिले पैंतीस दिनभित्र सम्बन्धित जिल्ला अदालत समक्ष मुद्दा दायर गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम मुद्दा दायर गर्दा निरीक्षण अधिकृतले सरकारी वकीलको राय लिनु पर्नेछ ।

५७. यस ऐन अन्तर्गत भएको मानिने: यो ऐन प्रारम्भ हुँदाका वखत कायम रहेको अनुदानित खाद्य ढुवानी प्रणाली यसै ऐन अन्तर्गत स्थापना र सञ्चालन भएको मानिनेछ ।

५८. सम्पर्क निकाय: परिषद्ले नेपाल सरकारसंग सम्पर्क राख्दा मन्त्रालय मार्फत राख्नु पर्नेछ ।

५९. नियम बनाउने अधिकार: यो ऐन कार्यान्वयन गर्न नेपाल सरकारले आवश्यक नियम बनाउन सक्नेछ ।

६०. कार्यविधि तथा निर्देशिका बनाउन सक्ने : (१) मन्त्रालयले यस ऐन तथा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमको अधीनमा रही आवश्यक कार्यविधि वा निर्देशिका बनाउन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम बनाएको कार्यविधि वा निर्देशिका सार्वजनिक गर्नु पर्नेछ ।